

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ละชาติพันธุ์จะมีขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดเป็นวิถีการดำเนินชีวิตอันเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยเฉพาะภาคเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่มีกลุ่มชาติพันธุ์มากที่สุด เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศแตกต่างอย่างเห็น ได้ชัดจากภาคอื่น ๆ คือ เต็มไปด้วยภูเขา สภาพภูมิประเทศภาคเหนือมีอิทธิพลอย่างมากต่อสภาพ ความเป็นอยู่วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีของประชากรที่อาศัยอยู่ในภาคนี้ ไม่เพียงแต่ ประชากรที่อยู่ในพื้นที่ราบเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ กระจายอยู่รอบนภูเขาสูง และตามที่ราบเชิงเขา ชาวไทยภูเขาจะมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจนที่ แสดงออกในรูปของภาษาพูด เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี-วัฒนธรรม พิธีกรรมและ ความเชื่อ

วิถีการดำรงชีวิตของชาวไทยภูเขาขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เพราะในการดำรงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตายมีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการประกอบอาชีพได้ก่อให้เกิด ปัญหาต่อสังคมโดยรวม เช่น การปลูกฝิ่น การทำไร่เลื่อนลอย ปัญหาต่าง ๆ รัฐพยายามที่จะ เข้ามาแก้ไขปัญหา ตลอดจนความพยายามที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในกระบวนการ แก้ไขปัญหาที่เน้นการพัฒนาต่างๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขาเปลี่ยนแปลงในทั้งด้านดีและ ด้านลบ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อขนบธรรมเนียมประเพณี-วัฒนธรรม สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสังคมของชาวเขา ซึ่งการดำรงอยู่ของชุมชนดำเนิน ไปบนพื้นฐานแนวทางชีวิตที่มีจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ข้อห้าม ข้อนิยมและเงื่อนไข ที่ได้รับ มาจากทัศนคติ ความเชื่อของสังคมภายนอก ทำให้ภูมิปัญญาของชนเผ่าถูกกลืนไปกับกระแสของ การพัฒนา

แนวทางการพัฒนาต่าง ๆ มักจะประสบความสำเร็จได้ยาก เพราะการพัฒนาที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาลักษณะจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง (Top Down) ประชาชนไม่ค่อยมีส่วนร่วมใน กระบวนการพัฒนา และที่สำคัญแนวทางการพัฒนาไม่ได้มองถึงศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน เป็นหลัก ดังนั้นในประเด็นปัญหาเหล่านี้ ผู้ศึกษาจึงหันมาให้ความสนใจที่จะนำหลักการของการมี ส่วนร่วม การให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และการประสานความร่วมมือกันในองค์กร กลุ่มคนให้มีความร่วมมือไปในทิศทางเดียวกันในการที่จะก่อให้เกิดความสมดุลต่อระบบนิเวศ และความยั่งยืนในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากจะเน้นหลักการของกระบวนการมีส่วนร่วมแล้ว ยังจะต้องคำนึงถึงประวัติศาสตร์ของกลุ่มคน เพราะในสังคมไทยมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างกันในด้านของแนวคิด อันมีปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่มีสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของกลุ่มคน ดังจะกล่าวถึงชนเผ่าม้ง ซึ่งเป็นชนเผ่าที่มีเอกลักษณ์ทางด้านแนวคิดในการดำรงชีวิตที่มีความโดดเด่น และโดดเด่น และเป็นคนเผ่าที่รักอิสรภาพ มีความยุติธรรมสูงมาก

ประวัติศาสตร์ของชาวม้ง โดยแท้จริงแล้ว บรรพบุรุษพวกเขาถือกำเนิดในแผ่นดินที่ปกคลุมไปด้วยน้ำแข็งมีอากาศอันหนาวเย็น กลางคืนมีระยะเวลายาวนานกว่ากลางวัน บรรพบุรุษของม้ง อาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ ของแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซี (Yangtze river) ในระหว่าง 220 ปีก่อนคริสตกาลถึง 220 ปีหลังคริสตกาล ชาวม้งอาศัยอยู่ที่อำเภอ “ห้าธารห้าสาย” (Five streams district) สมัยนั้นพวกม้งเคยต่อต้านการขยายตัวของพวกฮีย (Hia) ซึ่งเป็นพวกจีนโบราณ ภายหลังการต่อสู้ที่ยืดเยื้อ ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ และการประหัตประหารในที่สุดพวกม้งก็พ่ายแพ้ และถูกบังคับให้ยอมรับวัฒนธรรมของจีน (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2541)

หลังจากนั้นพวกม้งส่วนหนึ่งได้อพยพไปยังด้านทิศตะวันตกอย่างต่อเนื่อง และมาถึงในที่ซึ่งพวกเขาได้อาศัยอยู่ในปัจจุบัน ในช่วงราชวงศ์หมิง (Ming Ging Period) แม้ว่าพวกม้งจะกระจัดกระจายตัวอยู่อย่างกว้างขวางในหลายพื้นที่ แต่ในปัจจุบันพวกเขายังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นตัวตน ของชนเผ่าไว้อย่างเหนียวแน่น โดยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับบรรพบุรุษ (The Cultural Palace of Nationalities Beijing อ้าง ในสถาบันวิจัยชาวเขา, 2541)

หลังสงครามเวียดนาม ลาว ทำให้ชาวม้งจำนวนมากได้อพยพลี้ภัยสงครามเข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพในประเทศไทย ก่อนที่จะอพยพไปอยู่ในประเทศที่ 3 หรือถูกส่งกลับภูมิลำเนาเดิม (ทรงวิทย์ เชื้อมสกุล, 2540)

สำหรับในประเทศไทย เผ่าม้งได้กระจัดกระจายตัวเข้ามาครั้งแรกประมาณปี พ.ศ.2432 โดยเข้ามาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน จากการสำรวจพบว่าในปัจจุบันมีประชากรชาวม้งทั้งสิ้น จำนวน 124,211 คน โดยกระจายตัวอยู่ใน 12 จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง แม่ฮ่องสอน ดาก เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร พิชณุโลก และสุโขทัย (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2541) ในจังหวัดพะเยามีชาวเขาเผ่าม้งทั้งหมดจำนวน 5,613 คน และในอำเภอปง จังหวัดพะเยามีชาวเขาเผ่าม้งทั้งหมดจำนวน 2,967 คน ซึ่งชาวเขาเผ่าม้งส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลผาซำน้อย และตำบลขุนควร (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการ, 2538: 8)

1.2 ชุมชนที่ศึกษา

ชุมชนบ้านน้ำเค เป็นหมู่บ้านของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่ได้อพยพมาจากบ้านปางคำ หมู่ที่ 6 เพื่อแสวงหาที่ทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานตามแนวเทือกเขาภูติงกา การประกอบอาชีพที่สำคัญ คือ การเกษตร ซึ่งในอดีตระบบการเกษตรจะทำไร่แบบย้ายที่ ซึ่งเป็นวิธีเพาะปลูกที่มีการตัดไม้ทำลายป่าเป็นอย่างมาก และต่อมาในยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจได้เน้นการปลูกพืชเชิงพาณิชย์โดยเฉพาะ กะหล่ำปลี ซึ่งทำให้เกษตรกรต้องหันมาใช้สารเคมีในการบำรุงพืชผล เพื่อสนองความต้องการของตลาด จากสาเหตุดังกล่าว ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสุขภาพอนามัยของชาวบ้าน

ระบบการเกษตรแบบย้ายที่ และการใช้สารเคมีได้ก่อให้เกิดการทำลายป่า ทำลายพื้นดิน ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและสุขภาพ ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มหันมาสนใจการปลูกไม้ผล คือ ลิ้นจี่กันมากขึ้น โดยจะปลูกตามเชิงเขาที่เป็นพื้นที่ลาดชัน แต่ก็ยังมีส่วนน้อยของประชากรในหมู่บ้าน และที่สำคัญในวิถีการเพาะปลูกของชาวไทยภูเขาเผ่าม้งจะเน้นการเพาะปลูกในแนวธุรกิจมากกว่าการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ จึงทำให้มีการใช้สารเคมี เพื่อเร่งการเจริญเติบโตของพืชผล และการขยายพื้นที่ทำกินใหม่ เนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ในการดำเนินทางธุรกิจชาวบ้านจะมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน คือ ชาวไทยพื้นราบ กลุ่มพ่อค้าคนกลาง หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ที่ได้เข้าไปพัฒนาทำให้มีการรับวัฒนธรรมภายนอกเข้าไปผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม มีประชากรบางส่วนเคลื่อนย้ายอพยพแรงงานสู่สังคมเมืองเพื่อทำงานและศึกษาต่อเพิ่มมากขึ้น

ลักษณะสังคมของชนเผ่ามีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม ในสังคมเกษตรกรรมจะมีการพึ่งพาทรัพยากรอันเป็นวัตถุและสารเคมีมากขึ้น แต่ในระบบสังคมการปกครองก็ยังคงประเพณีปฏิบัติตามจารีตเดิม แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนอย่างเช่น ในเรื่องการเลือกผู้นำ เดิมจะเลือกจากวงศ์ตระกูลที่มีพื้นฐานและมีวงศาคณาญาติที่มีจำนวนมากแต่เมื่อเกิดระบบการปกครองตาม พ.ร.บ. การปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2537 การเลือกผู้นำหมู่บ้านก็จะปฏิบัติตามระเบียบทางราชการ แต่ก็ยังดำเนินควบคู่ไปกับจารีตวัฒนธรรมดั้งเดิม การปกครองของบ้านน้ำเคจะขึ้นอยู่กับหมู่บ้านปางคำ หมู่ที่ 6 เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่แยกตัวมาจากหมู่บ้านปางคำ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ยังมี การปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีการแต่งงาน การจัดพิธีงานศพ การถือครองในระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ตลอดจนการจัดพิธีกรรมในเทศกาลงานวันสำคัญต่างๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นศักยภาพของท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญาอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

ฉะนั้นในการศึกษานี้จึงได้มุ่งเน้นประเด็นศักยภาพของชุมชนทั้งในด้านจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและศักยภาพด้านกายภาพของชุมชน ทั้งนี้เพราะชุมชนม้งให้ความสำคัญกับความเชื่อ ความศรัทธาในเรื่องของภูติผี โดยแสดงออกในรูปของการประกอบพิธีกรรม และการใช้ภูมิ

ปัญหาท้องถิ่นในการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยป่าและทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่าง ๆ ดังจะเห็นได้ว่า ชาวม้งได้มีการจัดตั้งถิ่นฐานและการสร้างบ้านเรือนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็น ทั้งนี้จะเห็นว่าในกระบวนการจัดการเป็นการจัดการที่มองถึงความยั่งยืนในการดำรงชีวิตและระบบนิเวศ แต่ด้วยความที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์กับปัญหาที่จะเกิดขึ้น ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้มีการใช้สารเคมีอย่างไม่ระมัดระวังและมีการขยายพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพและการสูญเสียพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในการศึกษาหาแนวทางที่จะให้ชาวบ้านหันมาให้ความสนใจในปัญหาที่เกิดขึ้น โดยให้สอดคล้องกันระหว่างวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศักยภาพด้านกายภาพ ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ามาเป็นแรงจูงใจให้ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ได้มีวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาและการสร้างความเชื่อมั่นในความเป็นชนเผ่าม้ง ตลอดจนมีการถ่ายทอด รักษาวัฒนธรรมที่มีอยู่ ให้เกิดความยั่งยืนสืบทอดไปถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน อันจะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศอย่างยั่งยืนต่อไป

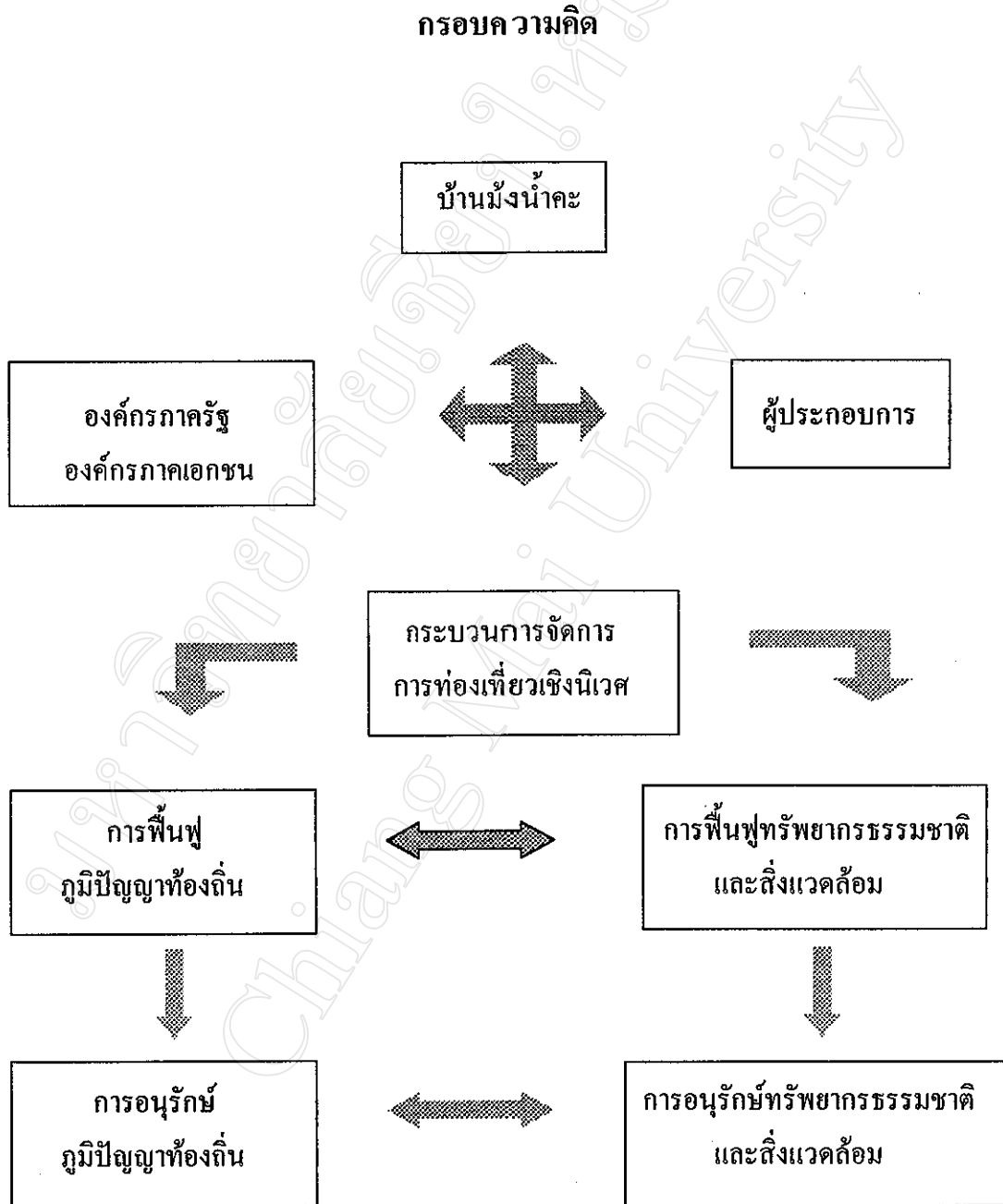
1.3 กรอบความคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำไปสู่การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นแนวทางที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ผลการปฏิบัติข้อที่ 1 และ 2 ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ดูแผนภูมิที่ 1)

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาศักยภาพของชุมชนในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ศึกษาศักยภาพของชุมชน เพื่อนำเป็นแนวทางหรือกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นำไปสู่การฟื้นฟู การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษา ได้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ขอบเขตของพื้นที่ และขอบเขตของเนื้อหา

1.5.1 ขอบเขตของพื้นที่ ศึกษาบ้านน้ำเคระ หมู่ที่ 6 ตำบลผาซำน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา จำนวน 31 หลังคาเรือน 31 ครอบครัว ประชากร 203 คน

1.5.2 ขอบเขตของเนื้อหา ศักยภาพของชุมชน ข้อมูลด้านวัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม ประชากร เศรษฐกิจ ตลอดจนบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชุมชน

1.6 นิยามศัพท์

ศักยภาพของชุมชนมุ่ง หมายถึง ความพร้อม ความสามารถ และความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในด้านวัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรบุคคล

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต และองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการผลิตที่มีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการประกอบพิธีกรรม การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของบรรพบุรุษ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งรูปแบบกิจกรรมจะเน้นการทัศนศึกษา การผจญภัยในแหล่งธรรมชาติ การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตตลอดจนภูมิปัญญาในการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการเยี่ยมชมการแสดง การละเล่นต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมของเผ่าม้ง

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การบริหารงานที่ชุมชนรับผิดชอบ ซึ่งจะต้องบริหารงานภายใต้ของการท่องเที่ยวที่จะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเน้นกระบวนการของการมีส่วนร่วมและการประสานงานกับองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน